Vaimne kultuuripärand

Ühinenud Rahvaste Hariduse, Teaduse ja Kultuuri Organisatsioon

Vaimne kultuuri-pärand

2006. aastal ühines Eesti 2003. aastal vastu võetud UNESCO vaimse kultuuripärandi kaitse konventsiooniga. Käesolev trükis annab ülevaate sellest, mis on vaimne kultuuripärand, kuidas seda hoida ja kaitsta ning kes ja kuidas sellega Eestis juba tegelevad.

Vaimne kultuuripärand Eestis

Mis on vaimne kultuuripärand? 4
Kogukond 8
Kogukonnal on võtmeroll oma vaimse kultuuripärandi hoidmisel ja kaitsmisel 8
Eesti vaimse kultuuripärandi nimistu 10
Nimistu saamislugu 10
Mida kanda nimistusse? 11
Nimistu sissekande koostamine 12
Kuidas kaitstakse vaimset kultuuripärandit? 14
Rahvusvahelised nimekirjad 16
Ravimtaimede kogumine ja kasutamine 18
Hoidistamine 19
Lindora laat 20
Väikekandle tagasitulek 21
Meistrilt õpitud 22
MTÜ Vanaajamaja 23
Järva-Jaani priitahtlikud pritsimehed 24
Ukraina Kultuurikeskus 25
Haridussüsteemi roll vaimse kultuuripärandi hoidmisel 26
Kultuuriministeerium ja vaimne kultuuripärand 27
Rahvakultuuri Keskus 27

Kristiina Poila

Margit Siim

Jüri Metsalu

Jüri Metsalu
Kristi Grünberg

Mis on vaimne kultuuripärand?

„Vaimne kultuuripärand – tavad, esitus- ja väljendusvormid, teadmised, oskused ja nendega seotud tööriistad, esemed, artefaktid ja kultuuriruumid, mida kogukonnad, rühmad ja mõnel juhul üksikisikud tunnustavad oma kultuuripärandi osana. Vaimset kultuuripärandit, mida antakse edasi põlvkonnalt põlvkonnale, loovad kogukonnad ja rühmad pidevalt uuesti, mõjutatuna oma keskkonnast, loodusest ja ajaloost, vaimne kultuuripärand annab neile identiteedi ja järjepidevuse tunde ning edendab seeläbi ka kultuurilist mitmekesisust ja inimeste loometegevust."

UNESCO vaimse kultuuripärandi kaitse konventsioon, artikkel 2

On asju, mille püsimajäämist peame tähtsaks. Need võivad olla ehitised, maastikud või mälestusesemed, perekondlikud tähtpäevad, lood, mida pajatada, või oskus midagi oma kätega valmis teha – olgu see siis maja, leib või sünnipäevakaart. Neil on nii praktiline kui ka emotsionaalne tähendus. Näiteks ei ole rukkileib eestlaste jaoks vaid üks toit paljudest. Selle küpsetamine ja söömine on osa meie toidukultuurist ning üks killuke eestlaseks olemisest. Sellistel kultuuripärandi killukestel põhinebki ühtekuuluvustunne oma kogukonna, kodukoha ja rahvaga.

Arusaam kultuuripärandist on viimastel aastakümnetel märkimisväärselt avardunud ning kasutusele on võetud vaimse kultuuripärandi mõiste. Vaimne pärand tähendab selliseid põlvest põlve edasiantud teadmisi, oskusi, kombeid ja tavasid, mis elavad ja toimivad ka praegusel ajal. Rõhutamaks, et vaimne pärand on oluline osa meie kõigi elust just siin ja praegu ning et see muutub koos inimeste ja oludega, nimetatakse seda ka elavaks pärandiks.

Jane Kalajärv

Vaimse kultuuripärandi ingliskeelne vaste *intangible cultural heritage* (kultuuripärand, mida ei saa käega katsuda) piltlikustab selle mõiste sisu ja aitab seda lahti mõtestada. Arusaamu, kombeid, tavasid ja oskusi ei saa käega katsuda. Need põhinevad alati teadmistel. Teadmine ei saa omakorda eksisteerida ilma teadjata – vaimset kultuuripärandit kui elavat pärandit ei saa kunagi lahutada inimesest. Inimene teeb oma teadmisi kasutades vaimse pärandi nähtavaks, kuuldavaks, käega katsutavaks, maitstavaks ja tunnetatavaks. Näiteks järgides pidupäevakombeid: saates tervituskaarte, kattes peolauda ja kaunistades oma kodu, valmistades toite-jooke, riietades end sobivalt või pere ja sõpradega ühiselt musitseerides.

Vaimne pärand elab koos inimestega, kes neid teadmisi ja oskusi igapäevaselt kasutavad ning ka teistele edasi annavad. Iseenesestmõistetavalt käime saunas, peame sünnipäevi, soolaleivapidusid ja talguid, teeme süüa vanaema õpetuse järgi. Aiamaal järgime äraproovitud nippe – olgu need õpitud vanematelt, sõpradelt, kursustel või käsiraamatust. Just niimoodi, iga päev ja muu hulgas, elamegi koos oma vaimse kultuuripärandiga ega pööra sellele tihtipeale eraldi tähelepanu.

Vaimne kultuuripärand on aga oluline ühenduslüli, nagu sotsiaalne kitt, mis seob inimesed kogukonnaks nii ajas kui ruumis. Ühest küljest loovad need teadmised ja tavad, arusaamad ja väärtused, mida jagame eelkäijatega, seose minevikuga, annavad järjepidevuse tunde ning teadmise sellest, kust me tuleme.

Esimene koolipäev on igas peres tähtis päev.

Andrii Vytvytskyi

Toomas Kokovkin

Emalt on palju õppida.

Teisalt jagame vaimset kultuuripärandit oma kaasaegsetega, näiteks pereliikmete, sõprade, töökaaslaste ja kodukandi rahvaga.

Vaimne kultuuripärand ongi oluline eelkõige seepärast, et ta loob ühtekuuluvustunde, mis omakorda annab kindlust. Mitmed pealtnäha argised teadmised-oskused on vajalikud kogukonnas ja ühiskonnas hakkamasaamiseks, olgu siis teiste inimeste mõistmiseks või elatise teenimiseks.

Peale inimese on vaimne kultuuripärand tihti seotud loodusega. Teadmised aastaaegadest, loomadest, taimedest ja muust aitavad paremini mõista maailma ning õpetavad elama loodusega kooskõlas. Näiteks jahipidamiseks on vaja teada ja aru saada, kuidas loomad elavad. Õige jahimees austab ja armastab loodust. Saareelanikele on jälle oluline teadmine, kuidas sõita jääteel. Seal loevad loodust kuulates ja kaaslastelt õppides omandatud kogemused.

Vaimne kultuuripärand ongi sageli seotud ka sellega, kus me elame. Kuigi paljud kultuuriilmingud, nagu rukkileiva söömine või jaanipäeva pidamine, on levinud üle Eesti ja teisteski riikides, väljendub vaimses kultuuripärandis siiski piirkondlikke eripärasid. Muu hulgas ajaloost või kohalikest loodusoludest tingituna on laialt levinud kultuuriilmingud tihti saanud eri paigus oma näo ning on kujunenud välja ka kohalikud tavad, mida mujal ei tuntagi.

Vaimse kultuuripärandi puhul pole siiski määrav, kui laialt levinud või haruldane see on. Niikaua kui Eestis armastatakse süüa rukkileiba, on tegemist meie vaimse pärandiga ning ei ole vahet, kas oleme maailmas ainukesed, kes seda teevad, või mitte.

Vaimne kultuuripärand on haaramatult mitmekesine. Püüdmata anda ammendavat loetelu, mainib UNESCO konventsioon muu hulgas järgmisi vaimse kultuuripärandi valdkondi:

- **suulised traditsioonid ja väljendusvormid**
- **esituskunstid**
- **kogukondlik tegevus, rituaalid ja pidulikud sündmused**
- **looduse ja ilmaruumiga seotud teadmised ja tavad**
- **traditsioonilised käsitööoskused**

Kristiina Porila

Maardu Sorotšintsõ laadal saab maitsta ukrainlaste traditsioonilisi toite.
„Lepatriinu, lenda ära...“

Mida peame oma kultuuripärandiks ja mida mitte, on paljuski subjektiivne. UNESCO konventsioon rõhutab samuti, et iga kogukond ise määrab, millised teadmised, oskused, kombed ja tavad moodustavad tema vaimse kultuuripärandi – on talle praegu iseloomulikud, olulised ja vajalikud.

Iga põlvkond ja kogukond annab vaimsele kultuuripärandile oma näo. See võib püsida pikka aega ühesugusena või muutuda koos aja ja oludega. Vaimse kultuuripärandi juured on küll minevikus, kuid põhiline on siiski elava pärandi tähendus tänapäeva inimeste jaoks. Teadmised, oskused, kombed ja tavad, mis ei tundu enam ei praktiliselt ega emotsionaalselt vajalikud, vajuvad paratamatult unustusse või saavad uue kuju. Kiiresti muutuvas maailmas tasub hoolitseda selle eest, et jääksid püsima kogukonna jaoks olulised teadmised, ning kui vaja, tuleb astuda samme nende kaitseks: kindlustada nende edasiandmine kogukonnas, eelkõige noorematele põlvkondadele.

Selle kõrval, mida peetakse eriliseks, on oluline märgata ka nii-öelda tavalist ning väärtustada kaduva kõrval olemasolevat. Näiteks rahvarõivaid ja nende valmistamise oskust hinnatakse kõrgelt. Rahvarõivad paneme erilistel puhkudel uhkusega selga. Päritud teadmistest ja oskustest rääkides ei tule aga kindlasti esimeste seas meelde kasemahla võtmine või lumememme tegemine, sest need tunduvad liiga tavalised. Ometi on samamoodi tegemist vaimse kultuuripärandiga.

Viljandi kultuuriakadeemia tudengid õpivad sepatööd.

Lähedaste haual on käidud ajast aega.

Meistri tehtud rookatus kestab aastakümneid.

Jaanituli Lasnamäel.

Meestelaulu vägi.

Suure palli veeretan, lumememme ehitan...

Jüri Metssalu

Sünnipäevahommik algab üleslaulmisega.

Lõngu saab värvida nii puulehtede kui lilledega.

Airi Halik-Konnula

Ürmas Võlmer

Kristiina Porila

Projekt „Rahvakultuurid kohtuvad"

Albert Truuväärt

Aare Hindremäe

Toomas Kokovkin

Juri Metsalu

Toomas Kokovkin

Jõulud on perepüha.

„Teeme ära" talgupäev.

Võrokeelne laulu- ja rahvapidu Uma Pido.

Kogukond

Vaimse kultuuripärandiga seoses räägitakse palju kogukondadest. Kuid mida selle all silmas peetakse?

Kogukonnana võib vaadelda igat inimrühma, keda seob ühine vaimne kultuuripärand: teadmised, väärtused, arusaamad või tavad. Vaimne pärand on juba olemuslikult kollektiivne: see loob ühtsustunde, mis liidab inimesed kogukondadeks ja hoiab neid koos.

Ühtsustunne ja ühine vaimne pärand võib tuleneda sarnasest päritolust, elupaigast, ametist, hobidest või muust. Sama küla või piirkonna inimestega jagame teadmisi kodukandi ajaloost ja loodusest, kas või näiteks seene- ja marjametsade asukohtadest. Loodusoludel ja kogukondlikel sidemetel põhinevad omakorda samalaadsed kombed, tavad ja ka oskused.

Piirkonnaüleselt seovad inimesi tihti ühised huvid või tegevusalad ning aktiivsemad koonduvad eriala- või huvialaühendustesse, nagu jahimeeste seltsi, käsitöö- või spordiliitu, mis tugevdavad sidemeid veelgi. Kogukonnatunde aluseks võivad olla ka sarnased muusikaeelistused, elulaad või muu. Tänapäevased sidevahendid hõlbustavad selliste kogukondade sündi ja kogukonnasisest suhtlust.

Igaüks meist kuulub korraga mitmesse eriilmelisse kogukonda. Näiteks võib tuua tohtrist pereisa, kes on pärit Saaremaalt, kuid elab Elvas ning vabal ajal armastab jahil käia. Ühest küljest on ta seotud oma lapsepõlvekodu ja suguvõsaga, teisalt praeguse kodukohaga, samuti töökaaslaste ja teiste meditsiinitöötajatega. Jahimees sai temast isa eeskujul, jahikaaslastega ühendavad teda nii spetsiifilised teadmised, oskused ja kombed kui ka lood, mida ikka jälle räägitakse.

Kogukonnad võivad olla väga erineva suurusega. Omaette väikese kogukonnana võib vaadelda perekonda. Samas moodustavad kogukonna ka ühe riigi elanikud või ühest rahvusest inimesed.

Selleks et mõni oskus või teadmine kuuluks kogukonna vaimse kultuuripärandi hulka, ei pea seda valdama kõik kogukonna liikmed. Näiteks kingsepa või korstnapühkija abi võib minna tarvis igaühel. Nende töö, teadmised ja oskused on paljudele inimestele olulised ja vajalikud. Pole aga vaja, et igaüks oskaks ise kontsaplekke vahetada või lõõre puhastada, niikaua kui teame, millise meistri poole oma murega pöörduda. Samamoodi on laulu- ja tantsupeoga – see on tähenduslik ka nende eestimaalaste jaoks, kes ise kooris ei laula või rahvatantsuga ei tegele.

Kogukonnal on võtmeroll oma vaimse kultuuripärandi hoidmisel ja kaitsmisel

Paljudele igapäevastele oskustele, teadmistele, kommetele ja tavadele ei pööra me eraldi tähelepanu ja see polegi vajalik. Nende olemasolu ja toimimine tunduvad sama loomulikud kui aastaaegade vaheldumine. Oskused ja teadmised püsivad täpselt niikaua, kui neil on koht inimese elus: kuni neid antakse edasi, kasutatakse, hoitakse ja väärtustatakse. Need hääbuvad, kui kogukonnal pole nende järele enam vajadust.

Kui ühiskondlike muutuste mõjul hakkab tasapisi kaduma mõni kogukonnale seni oluline teadmine või oskus, saavad seda takistada vaid needsamad inimesed, kelle pärandiga on tegemist. Nõu ja jõuga saavad toetada ka teised, kuid esmatähtis on kogukonna tahe

Dimitri Korjuh

ja valmisolek, arusaam, et selle teadmise või oskuse järele on kogukonnas endiselt vajadus. Vaimse pärandi kaitsmise eelduseks ongi tegus ja tugev kogukond, kes on huvitatud oma kultuuri hoidmisest.

Hiiumaal oli näiteks kadumas naiste rahvariiete juurde kuuluva puusaehte rõhtude valmistamise oskus. Vaid üks eakas meister valdas seda kunsti, kuni toetusprogrammist „Saarte pärimuslik kultuurikeskkond" rahastatud projekti käigus leiti talle õpilased, kes said peagi rõhtude tegemise selgeks. Algatus tuli saareelanike endi seast, kes teadvustasid, et hiidlaste jaoks nii tähendusliku ja vajaliku oskuse kestmine on ohus.

Kogukond ise oskabki kõige paremini hinnata, millised teadmised-oskused vajavad parajasti suuremat tähelepanu ja kuidas oleks kõige otstarbekam seista hea nende püsimise eest ning tagada nende edasiandmine. Kui kogukond on ühel meelel selles, mida hoida ja kaitsta ning kuidas seda on kõige parem teha, võib olla üpris kindel, et need oskused ja teadmised jäävad ka järgmist põlvkonda saatma.

Aare Jaama

Birgit Püve

Ühine eesmärk liidab jahimehi.

Eesti tatarlased tähistavad uue aasta ja kevade saabumist navruz'i *pidustustega, mille juurde käivad alati kallistused, kingitused ja kevadlilled.*

Külapäev toob kogukonna kokku.

Kristiina Porila

Argo Mõttus

Stiilipidu, karneval või kadripäev – ümberriietumine on ikka lusti pakkunud.

Me oleme natuke „metsa poole".

Jane Kalajärv

Eesti vaimse kultuuripärandi nimistu

www.rahvakultuur.ee/vkpnimistu

2010. aastal avatud Eesti vaimse kultuuripärandi nimistu on veebikeskkond, kus kõik Eesti kogukonnad, sõltumata suurusest, elukohast või päritolust, saavad tutvustada sõnas, helis ja pildis oma elavat pärandit. Nimistu aitab hoida ja esile tõsta põlvest põlve edasiantud teadmisi, oskusi ja tavasid, mis on olulised meile ja meie kaasmaalastele.

Nimistu loomiseks andis tõuke ühinemine UNESCO vaimse kultuuripärandi kaitse konventsiooniga 2006. aastal. Kuigi Eesti arhiividesse ja muuseumidesse on juba 19. sajandi teisest poolest süstemaatiliselt kogutud palju teavet vaimse pärandi kohta, otsustati siiski luua täiesti uus nimistu, mis ärgitaks inimesi oma pärandi mõtestamises osalema.

Nimistu keskmes on eelkõige kogukondlik ja kohalik kultuur. Iga kogukond saab juhtida tähelepanu sellele, mis on tema jaoks oluline, ning otsustab ise, milliseid teadmisi, oskusi, kombeid ja tavasid soovib nimistus oma vaimse kultuuripärandina tutvustada. Esiplaanil on kogukonna teadmised ja arusaam oma kultuurist praegusel ajal.

Eraldi pööratakse nimistus tähelepanu sellele, milliseid teid ja võimalusi on kogukonnad leidnud oma vaimse kultuuripärandi hoidmiseks ja kaitsmiseks. Need äraproovitud ja toimivad lahendused on teistelegi eeskujuks. Sel moel tunnustab ja innustab nimistu kogukondlikku ühistegevust oma elava pärandi hoidmiseks.

Laiemalt on nimistu eesmärk äratada ja süvendada huvi vaimse kultuuripärandi vastu kogu selle mitmekesisuses ning innustada seda väärtustama, hoidma ja edasi andma. Nimistu annab lugejale sissevaate oma kaasmaalaste ja kaasaegsete ellu ja mõttemaailma, kuna aitab mõista vaimset pärandit sellisena, nagu see elab ja toimib tänases maailmas.

Nimistu saamislugu

Nimistu üldistes põhimõtetes lepiti kokku kultuuriministeeriumi algatatud ümarlauakohtumistel, kus lõi kaasa rohkesti asjaosalisi kogukondade esindajatest teadlasteni. Nimistu loomine ja haldamine sai Rahvakultuuri Keskuse ülesandeks. Algusest peale oli aga selge, et nimistu saab sündida ja kujuneda vaid tihedas koostöös kogukondade, kohaliku elu eestvedajate, vabaühenduste, muuseumide, ülikoolide, teadusasutuste, kohalike omavalitsuste ja teiste partneritega.

Kõigepealt katsetati uut lähenemist 2007. aastal Hiiumaal, väiksemas ja küllalt selgelt piiritletud kogukonnas, kus oli juba pikemat aega tegeletud vaimse pärandi hoidmise ja väärtustamisega, nii nagu mitmel pool mujalgi Eestis. Eestvedajateks said kolm aktiivset kogukonna liiget, kes on innustanud saareelanikke kaasa mõtlema ja sõna sekka ütlema, et saada üheskoos selgust, mida hiidlased peavad omaseks ja oluliseks ning millised teadmised, oskused, kombed ja tavad peaksid saarel kindlasti püsima jääma.

Sellel avastusretkel osalesid teiste seas külaseltsid, isetegevuslased, kooliõpilased, pensionäride klubid ja kohalikud omavalitsused. Läbivaks põhimõtteks sai „hiidlasele tagasi". See tähendab, et võimalikult palju teavet peaks olema saarel kättesaadav, näiteks trükistes ja näitustel, ning et tuleb hoolitseda selle eest, et olulised teadmised jääksid kestma. Hiidlastest saab eeskujugi võtta: igas kogukonnas või piirkonnas üle Eesti võiks kujuneda väike tuumik, kes haarab teisi kaasa ning julgustab vaimset kultuuripärandit märkama ja hoidma.

Hiidlaste kogemused ja järeldused on paljuski 2010. aasta novembris avatud Eesti vaimse kultuuripärandi nimistu toimimispõhimõtete aluseks. Kodulehe ülesehitus sündis aga Eesti Kirjandusmuuseumi, Eesti Rahva Muuseumi ja Tartu Ülikooli ekspertide ning Rahvakultuuri

Urmas Liit

Rahvariideseeliku kanga kudumine on täpne töö.

Keskuse vaimse pärandi spetsialistide koostöös. Esimesed sissekanded tegid nimistusse hiidlased ja võrokesed. Esimeste jaoks oli see 2007. aastal alanud protsessi loogiline jätk, kuid ka Võromaal on juba pikemat aega pööratud tähelepanu vaimse kultuuripärandi hoidmisele ja edasiandmisele.

Mida kanda nimistusse?

Nimistu ootab sissekandeid kõigilt Eestimaa kogukondadelt, sõltumata suurusest, elukohast või päritolust. Tähelepanu keskmes on eelkõige kohaliku ja kogukondliku tähtsusega teemad – teadmised, oskused, kombed ja tavad, mida soovitakse hoida ja edasi anda. Vaimset kultuuripärandit kogu tema mitmekesisuses ei saa kunagi kirja panna ja see polegi nimistu eesmärk. On iga kogukonna otsustada, millist osa oma elavast pärandist nimistus tutvustada.

Kindlasti ei ole vaimse pärandi kandmisel nimistusse kriteeriumiks selle ainulaadsus või aastasadade taha ulatuvad juured, vaid see, et tegemist oleks teadmiste, oskuste, kommete ja tavadega, mis on kogukonnale omased ja olulised praegusel ajal.

Nimistu ülesehitus

Nimistus on nelja tüüpi sissekandeid:

1. Nähtus, oskus või teadmine
Nimistu keskpunktis on elav pärand: kõik teadmised, oskused, kombed, nähtused, sündmused ja muu, mida saab vaadelda vaimse kultuuripärandi väljendusena.

2. Isik
Vaimne kultuuripärand on tihedalt seotud inimestega, kes seda kasutavad, edasi kannavad ja annavad. Tõstmaks esile meistreid ja teadjaid, võib ka neid nimistusse kanda.

3. Asutus või ühendus
Tihtipeale tegutsevad inimesed üheskoos ühendustes ja asutustes, mis on seotud elava pärandiga. Selliseid ühendusi ja asutusi võib samuti kanda nimistusse.

4. Paik
Oma tegevusega kujundavad inimesed nende paikade ja piirkondade ilmet, kus nad elavad, töötavad, vaba aega veedavad jne. Paik tähendab nimistus nii looduslikku kui ka inimese loodud ruumi, millele inimene on andnud tähenduse ja mis on seeläbi osa vaimsest kultuuripärandist. Tegemist võib olla nii terve piirkonna kui ka konkreetse hoone või kohaga, nagu turuplats või lauluväljak.

Külli Eichenbaum

Rene Suurkaev

Hille Tarto

Ühest küljest sobivad nimistusse need kultuurinähtused, mis on kogukonna jaoks eriti tähenduslikud, nagu võrokeste jaoks nende keel või setode jaoks leelo. Teisalt võivad sissekanded käsitleda ka argiseid teemasid. Veel on nimistu hea võimalus jagada kogemusi tõhusate vaimse kultuuripärandi hoidmise viiside ja õnnestunud ettevõtmiste kohta. Tähelepanu saab juhtida ka hääbuvatele teadmistele ja oskustele, mille kadumist soovitakse takistada.

Nimistu sissekande koostamine

Harilikult koosneb iga nimistu sissekanne tekstist, piltidest, video- ja helilõikudest. Sissekanne lähtub tänapäevast ja annab ülevaatliku pildi ühe kultuurinähtuse olemusest ja kohast meie kaasaegsete elus. Ajaloolist tausta avav info aitab mõista oskuste, teadmiste ja kommete tähendust ja kujunemislugu. Nimistu suunab pilgu ka tulevikku ja näitab, kuidas seisab kogukond hea selle eest, et nende vaimne kultuuripärand jääks püsima. Räägitakse sellest, kas ja kuidas antakse teadmisi ja oskusi edasi ning mis võib edasiandmist ohustada.

Samamoodi on isikuid, asutusi ja ühendusi tutvustavates sissekannetes esiplaanil nende inimeste vaimne kultuuripärand: tegevused, teadmised ja oskused. Nimistu ei ole kontaktandmebaas, vaid räägib näiteks sellest, millega üks käsitöömeister tegeleb, kuidas ta on omandanud oma oskused, mida need tema jaoks tähendavad ning kas ta õpetab neid ka teistele.

Ülevaatlikkuse huvides on sissekannete maht piiratud. Need ei saa anda detailset ülevaadet, küll aga viiteid täpsemale infole.

Nimistu sissekanded võiksid sündida kogukonna liikmete koostöös, nii nagu võiks toimuda kogu vaimse kultuuripärandi hoidmine ja kaitsmine. Alustuseks tuleks läbi mõelda, milliseid nähtusi, oskusi ja teadmisi peetakse oluliseks, kas nende edasiandmine vajab erilist tähelepanu ning kes ja kuidas saab ja soovib sellele kaasa aidata.

Oleks hea, kui väike eestvedajate tuumik võtaks ohjad enda kätte ja oskaks äratada huvi ka teistes. Hea tahtmise korral saab kaasata kõiki koolilastest eakateni. Kindlasti on niimoodi tegutsedes sellest kogukonnale endale kõige rohkem kasu. Ühistegevus tugevdab meietunnet ja kogukonnasiseseid, sealhulgas

Tee Eesti vaimse kultuuripärandi nimistusse

- Vajadusel osaleb kogukonna esindaja Rahvakultuuri Keskuse vaimse kultuuripärandi koolitusel.
- Kogukonnas jõutakse mõttetalgute tulemusel selgusele, millised sissekanded nimistusse teha.
- Vajadusel taotletakse Rahvakultuuri Keskusest sissekande koostamiseks toetust.
- Sissekande koostamine: teksti-, pildi- ja videomaterjali kokkupanemine. Juhendi leiab Rahvakultuuri Keskuse kodulehelt.
- Vaimse pärandi spetsialist toimetab sissekannet.
- Vaimse kultuuripärandi nõukogu kinnitab sissekande ja see avaldatakse nimistu kodulehel.
- Kogukonna esindaja ajakohastab sissekandeid vähemalt iga viie aasta tagant.

Huvi korral võtke ühendust Rahvakultuuri Keskuse vaimse pärandi osakonnaga (vkp@rahvakultuur.ee).

Üks Võrumaa matusekombestiku vanadest tavadest on lahkunule puusse risti lõikamine.

Kunagine komme panna maahaldjale nurgakivi alla hõberaha on saanud uue kuju.

Hiidlasi on mitut seltsi – tõrvakõplastest kohvilähkriteni. Seebid aitavd neid nimesid meeles pidada.

Mõnus ajaviide ühendab sõpru ja peresid.

põlvkondadevahelisi sidemeid. Kui inimesed teadlikult vaimse kultuuripärandiga tegelevad, seda enda jaoks avastavad ja lahti mõtestavad, selgub, milliseid teadmisi-oskusi peetakse oluliseks ning soovitakse elus hoida ja edasi anda.

Eri tegevuste, nagu näiteks teabe kogumise, õpitubade, näituste ja trükiste koostamise käigus saab selgeks, milliseid nähtusi, oskusi ja teadmisi, isikuid, asutusi, ühendusi ning paiku soovitakse tutvustada nimistus. Nimistu sissekannet võib pidada vahekokkuvõtteks sellest, mida on tehtud ja teada saadud.

Nimistu sissekandeid uuendatakse regulaarselt, et need kajastaksid võimalikult hästi hetkeolukorda. Seega ei saa nimistu mitte kunagi valmis, vaid täieneb aegamööda.

Tegemist ei ole kiire kampaania ega ühekordse projektiga. Sissekannete koostamine ja uuendamine on osa laiemast vaimse kultuuripärandi kaitsmise protsessist. Selleks saab Rahvakultuuri Keskusest ka toetust taotleda.

Egon Eiche

Külli Eichenbaum

Saun ilma vihata on nagu supp ilma soolata.

Maire Põder

Maili Merssalu

Merlin Lõiv

Muuseumitunnis õpivad lapsed tundma vaimset pärandit.

Pärimuse kogumine toob selle meile lähemale.

Lapsed õpivad punuma sibulavanikuid.

Kuidas kaitstakse vaimset kultuuripärandit?

Vaimse kultuuripärandi kaitsmine tähendab selle elujõulisuse eest hea seismist. Elujõulisus sõltub eeskätt kogukonna vajadusest, soovist ja võimalustest hoida oma pärandit elavas kasutuses ja anda seda edasi.

Enamasti ei vaja vaimne kultuuripärand kaitset, vaid on loomulik osa meie elust: peame tähtpäevi pereringis või terve kogukonnaga, käime lähedaste haudadel, köögis järgime äraproovitud nippe – olgu need õpitud vanematelt, sõpradelt, kursustel või käsiraamatust. Igapäevaelus ei pööra me valdavalt oma vaimsele kultuuripärandile eraldi tähelepanu ja seda pole vajagi. Alles siis, kui mõni argine teadmine, oskus, komme või tava hakkab ühiskondlike muutuste mõjul hääbuma, võib saada selgeks, et sellel on siiski oluline koht kogukonna minapildis ja maailmapildis. Siis tuleks leida võimalus selle kaitsmiseks.

Vaimset pärandit ei saa aga kaitsta samamoodi kui esemelist kultuuri, mälestisi, ajaloolisi paiku või loodusalasid. Esmatähtis pole see, et teadmised, oskused, kombed või tavad säilitaksid kindla kuju. See ei olegi võimalik – elava pärandi hoidmine liiga jäikades raamides võib selle hoopis lämmatada. Nagu kogu kultuur on ka vaimne pärand pidevas muutumises ja iga põlvkond rikastab seda omal viisil. Oskused ja teadmised püsivad seni, kuni neil on kultuuris oma koht, kuni need on kogukonnale olulised ja vajalikud ning neid antakse edasi. Vaimne kultuuripärand, mis on kogukonna liikmete jaoks tähenduse kaotanud, kaob aga tasapisi.

Kogukond oskab ise kõige paremini hinnata, millised teadmised-oskused vajavad parajasti suuremat tähelepanu ja kuidas oleks kõige otstarbekam seista hea nende püsimise eest. Ehkki iga kogukond ja olukord on erinev ning alati ei saa lähtuda ühtsest mudelist, on vaimse pärandi hoidmisel enamasti oluline tegutseda üheskoos ja kaasata võimalikult palju kogukonna liikmeid.

On selge, et teadmised, oskused, kombed ja tavad püsivad kasutuses vaid siis, kui teadjad ja oskajad neid teistele edasi annavad. Neid omandatakse tihti märkamatult teisi jälgides ja jäljendades, näiteks perekonnas või kogukondlike ettevõtmiste käigus. Paljusid oskusi õpitakse aga kogenud meistri või õpetaja käe all. Oluline osa on ka koolil ja vabaharidusel – ringidel, koolitustel, laagritel jne.

Selleks et vaimse kultuuripärandi edasiandmine aitaks kaasa selle kestmisele, tuleb koos konkreetsete teadmiste ja oskustega anda edasi palju laiem tervik, arusaamine nende tähendusest ja rollist kogukonna elus. Kuna need taustateadmised on osa vaimsest pärandist, ei tohiks keskenduda vaid mõnele detailile, näiteks kindlale toimingule, töövõttele või tantsusammule. Vaimse kultuuripärandi edasiandmine tähendab sedagi, et ka need, kes ise näiteks leiba küpsetada ei oska, mõistavad ja hindavad teiste tegevust ja oskusi.

On hulk võimalusi, kuidas soodustada vaimse kultuuripärandi edasiandmist ja hoida seda elujõulisena. Vaimse kultuuripärandi kaitse konventsioonist leiame järgmise loetelu: pärandi eri aspektide identifitseerimine, dokumenteerimine, uurimine, säilitamine, kaitsmine, edendamine, esiletõstmine, edasiandmine ning elavdamine.

Palju saab teha ära teavitustööga, eri kogukondade ning neile omaste ja oluliste teadmiste, oskuste, kommete ja tavade tutvustamisega. Nõnda saab mõjutada iga inimese ja kogukonna suhtumist oma vaimsesse pärandisse ning ka selle ühiskondlikku kuvandit: kasvatada teadlikkust, austust ja hoolimist kultuurilisest kirevusest. Seda eesmärki teenivad näiteks elavat pärandit tutvustavad saated ja artiklid meediakanalites, trükised, koolitunnid, õpitoad, ekskursioonid ja esinemised.

Habraste ja kaitset vajavate teadmiste, oskuste ja tavade tugevdamist ja toetamist nimetatakse elavdamiseks. Selleks on vahel vaja aidata vaimsel pärandil sobituda tänapäeva maailmaga ja otsida sellele teadlikult uusi

kasutusvõimalusi. Tähtis on ka suurendada kogukonnas teadjate ja oskajate ringi, näiteks kursuste ja teavitustööga.

Kultuuri talletamise ja uurimise käigus arhiividesse ja muuseumidesse kogutud video- ja helisalvestistele, muudele ülestähendustele ja materjalidele peaksid kogukonna esindajad võimalikult lihtsalt ja mugavalt ligi pääsema. Üha enam dokumenteerivad kogukonnad ka ise oma tegevust ja elavat pärandit.

Tihti on kodukohatunne see, mis innustab oma vaimse kultuuripärandiga aktiivsemalt ja organiseeritumalt tegelema, näiteks külaseltsides. Üldse on Eestis päris palju kogukondlikke vabaühendusi, mille tegevus on suunatud ka vaimse pärandi hoidmisele. Selline tegutsemisvorm lihtsustab ka projektitoetuste taotlemist, koostööd nii teiste kogukondade kui ka riigiga.

Kogukonna algatuste kõrval on vaimse kultuuripärandi teadlikul kaitsmisel oluline osa ametiasutuste sihipärastel meetmetel. Nii selliste abinõude väljatöötamine kui ka rakendamine peab aga toimuma kogukonna nõusolekul ja osalusel.

Paljud teadmised ja oskused püsivad kasutuses tänu kestlikule majandustegevusele. Kõige lihtsam näide on käsitööesemete müügi korraldamine ning läbiproovitud tehnikate ja materjalide kasutamine uute toodete loomiseks. Kui aga majanduslik kasu saab olulisemaks elavast pärandist endast, võib sellistest algatustest tõusta kasu asemel hoopis kahju.

Kuna vaimne kultuuripärand hõlmab väga erinevaid teadmisi, oskusi, kombeid ja tavasid, leiame ka selle käekäiku positiivselt mõjutavaid ettevõtmisi eri valdkondadest loomemajandusest metsamajanduseni ning avalikust ja erasektorist vabaühendusteni. Järgnevatel lehekülgedel tutvustamegi mõningaid häid näiteid vaimse pärandi hoidmisest ja edasiandmisest.

Kalvi Kõva

Toomas Kokovkin

Andrii Vytvytskyi

Kartulipõllul koos tegutsedes õpivad väiksed suurtelt.

Kohaliku toidu päev Hiiumaal.

Mardilaat on Eesti käsitöö laulupidu.

Rahvusvahelised nimekirjad
UNESCO vaimse kultuuripärandi kaitse konventsiooniga loodi

- kiireloomulist kaitset vajava vaimse kultuuripärandi nimekiri
- inimkonna vaimse kultuuripärandi esindusnimekiri
- register, kuhu koondatakse häid näiteid vaimse kultuuripärandi kaitsemeetmetest

Nimekirjad tutvustavad rahvusvahelisel tasandil vaimset kultuuripärandit ja edukaid algatusi selle kaitsmiseks. Nähtuse, oskuse, teadmise, kombe või tava kandmine rahvusvahelisse nimekirja on tunnustus kogukonna ja riigi tegevusele oma vaimse pärandi hoidmisel ja kaitsmisel ning suurendab teadlikkust elava pärandi olemusest ja tähendusest.

Kõik konventsiooniga ühinenud riigid saavad esitada taotlusi kultuurinähtuste arvamiseks mainitud nimekirjadesse ja registrisse eeldusel, et kogukonnad, kelle vaimse pärandiga on tegemist, on sellega nõus ning osalevad aktiivselt taotluse koostamises. Teiseks peavad need teadmised, oskused, kombed või tavad olema juba kantud riigi vaimse kultuuripärandi nimistusse.

Kahest nimekirjast olulisim on kiireloomulist kaitset vajava vaimse kultuuripärandi nimekiri, mis koondab hääbumisohus kultuurinähtusi. On selge, et nimekirja kuulumine iseenesest neid nähtusi ei kaitse. Seepärast on taotluse oluline osa kogukonna ja riigi koostöös valminud kaitsekorralduskava, millega toetatakse vaimse pärandi püsimist elujõulisena. Selles nimekirjas on 2014. aasta seisuga 38 kannet.

Esindusnimekirja põhiline eesmärk on tõmmata tähelepanu vaimsele kultuuripärandile kogu selle mitmekesisuses. Esindusnimekirjas on 2014. aasta seisuga 314 kannet, nendest neli Eestist:

- Kihnu kultuuriruum
- Eesti, Läti ja Leedu laulu- ja tantsupidude traditsioon
- Seto leelo
- Võromaa suitsusaunatraditsioon

Vaimse kultuuripärandi kaitsemeetmete registrisse kogutakse häid näiteid programmidest, projektidest ja tegevustest, mis lähtuvad konventsiooni eesmärkidest ja põhimõtetest ning väärivad järgimist ja laiemalt tutvustamist. Registris on 2014. aasta seisuga 12 kannet.

Nimekirjadesse kantud kultuurinähtuste, pildi- ja videomaterjaliga saab tutvuda UNESCO kodulehel **www.unesco.org/culture/ich/en/lists**.

Marika Ahven

Eesti vaimne kultuuripärand inimkonna vaimse kultuuripärandi esindusnimekirjas

Kihnu kultuuriruum
Kihnu kultuuriruumi moodustavad Kihnu ja Manija saar, mis on koduks umbes 600 inimesele. Tänu tugevale kogukonnatundele ja eraldatusele mandrist on Kihnu kultuur ja elulaad mitmes mõttes omanäolised ja erilised. Muu hulgas on kogukonnal tänapäevani kindel side esivanematelt päritud teadmiste, oskuste, kommete ja tavadega. Neid hoitakse au sees ja antakse hoolega edasi noortele kihnlastele. Kihnlased peavad väga oluliseks oma keelt, toidukultuuri, käsitööoskusi, laule, tantse, pillimängu ja pulmakombeid.
www.kultuuriruum.ee
www.kihnu.ee

Eesti, Läti ja Leedu laulu- ja tantsupidude traditsioon
Laulu- ja tantsupidudel osalevad kümned tuhanded lauljad, tantsijad ja muusikud, kelle hobiks on ka pidudevahelisel ajal laul, tants ja pillimäng. Repertuaar regilaulust ja labajalavalsist tänapäevaste heliteoste ja uute tantsudeni peegeldab esituskunsti traditsioone, mida see suur kogukond hoiab ja edasi annab. Peol rahvarõivaid kandes hoitakse au sees nende kandmise tava ja valmistamise oskust. Pika ajaloo vältel on laulu- ja tantsupidudest saanud rahva ühtekuuluvustunde hoidja ning need oodatud suursündmused toovad kokku palju rõõmsaid peolisi.
www.laulupidu.ee

Seto leelo
Setoks olemine seostub tänapäeval eelkõige seto keeles rääkimise, seto laulustiili valdamise või mõistmise, pere- ja kogukondlikest tavadest kinnipidamise ning esivanemate austamisega. Setode traditsiooniline laulmisviis leelo on üks kogukonna identiteedi ja ühtekuuluvustunde aluseid. Sellega koos antakse edasi eluviisi, keelt ja kombeid. Seto rõivastes leelotajad ja setode traditsioonilised pidustused on märgilise tähendusega nii kogukonna enda kui ka kogu Eesti jaoks.
laul.setomaa.ee

Võromaa suitsusaunatraditsioon
Suitsusaunas käimine on ennekõike perekeskne komme. Tavaliselt käiakse seal ihu ja hinge puhastamas laupäeviti ning enne suuremaid pühi ja tähtpäevi. Sauna kütmise ja ettevalmistamise eest vastutavad enamasti vanemad pereliikmed, kes näitavad ka noorematele, kuidas sauna juures toimetada. Võrokeste suitsusaunatraditsioon hõlmab arvukaid kombeid ja tavasid, mis on lisaks saunatamisele seotud vihategemise, saunade ehitamise ja parandamise ning liha suitsutamisega.
www.savvusann.ee

Anne Helene Gjelstad

Toomas Tuul

Merlin Lõiv

Toomas Kalve

Kristiina Kivilaan

Ravimtaimede kogumine ja kasutamine

Hoolimata meditsiini ja ravimitööstuse arengust on ravimtaimedega seotud vaimne kultuuripärand paljudes Eesti peredes endiselt au sees. Ka tallinlanna Regina Lilleorg õppis ravimtaimede kogumist ja kasutamist emalt väikese tüdrukuna. Juba siis said taimed talle oluliseks. „Kriimustatud põlvi lapiti ikka katkitambitud teelehtedega. Sügiseti salaja paljapäi käimine tõi kaasa hambapõletiku, mida ravisime kange saialille-kummeliteega. Kaks kopsikut hirmmõru islandi sambla teed viisid köha." Praegugi kasutab Regina pere teadlikult ravimtaimi. Apteegiravimeid võetakse haruharva. Vaid siis, kui arst taimeravi võimalusest enam abi ei näe.

Tavapärased on ühised ravimtaimede kogumise retked. Nii on perele vajalik ravimteevaru järgmise suveni olemas. Rõõmu valmistavad ka mälestused võrratutest koosoldud hetkedest. Kodus seatakse taimed sordi järgi kuivama. Üheskoos meisterdatakse karbid, kuhu iga laps paneb enda korjatud kuivad taimed, kirjutab peale kogumisaja ja taime nime. Värvilised karbid rõõmustavad silma ja südant ning uhkusega segavad lapsed kokku omaenda teesegusid.

Kõige selle käigus saab selgeks, milleks üks või teine taim kasulik on ja kuidas seda tarvitada. Regina tõdeb, et vaimse kultuuripärandi edasiandmine võib toimuda alateadlikult: laste küsimustele vastates või neile midagi uut õpetades. Kuigi vaid pere vanemad lapsed kasvasid maal, on ka nooremad, pealinnatüdrukud, loodusega sina peal. Kõik nad tunnevad hästi ravimtaimi ning oskavad segada endale vajalikke taimeteesid. Igaühel on nende hulgas omad lemmikud.

Reginat rõõmustab, et tema lapsed kutsuvad sõpru ravimtaimeretkedele kaasa ja selgitavad neile, miks kortsleht kasulik on või kuidas naistepuna ära tunda. Ta on kindel, et lapsed tahavad ka edaspidi oma teadmisi teistega jagada: „Nad tunnevad taimi, oskavad neid kasutada ning mäletavad, kust nende oskused pärit on."

Regina Lilleorg

Toomas Kokovkin

Hoidistamine

Kuigi puu- ja juurviljad ning hoidised on kaubandusvõrgus aasta ringi kättesaadavad ning talvevarude soetamisest ei sõltu enam ammu ellujäämine, seavad paljud meist õige aja saabudes sammud siiski aeda või peenramaale, metsa, rappa, sohu, kalavetele või turule. Rabarberikoogi ja -moosi hooajale järgneb maasikaaeg, seejärel tulevad juba kukeseened, vaarikad, sõstrad ja nii edasi. Selles korduvuses on oma võlu, nostalgilist seotust lapsepõlvest tuttavate maitsete ja käikudega.

Aja jooksul on hoidistamise viisid ja vahendid mitmekesistunud ja täiustunud, sortiment laienenud ning teatepulk liikunud kodust suurtootja kätte. Kodus valminud hõrgutised ei võta keldris enam nii palju ruumi kui veerand sajandit tagasi, kui üksluine toidukaupade valik ei jätnud sageli muud võimalust kui ise sisse teha. Huvi hoidistamise vastu on aga tänaseni alles ning toob pliidi ette ka üha enam noori. Ühest küljest sunnib majanduslik olukord hoolikamalt raha lugema. Teisalt on kasvanud kohaliku tooraine ja toidukultuuri populaarsus, väärtustatakse tervislikku ja mahetoitu ning kodust saadud teadmisi. Paljudele on nii hoidiste valmistamine kui ka laualepanek perekondlik tava. Sageli on see teadlik valik tervislikuma, põnevama või isiklikuma toidu kasuks. Nii ongi praktiliste põhjuste kõrval üha tähtsamad emotsionaalsed ja sümboolsed tagamaad.

Sissetegemise kõlapinda on aidanud suurendada hoidise- ja retseptikonkursid, mis innustavad tuletama meelde vanu nippe ning katsetama uusi retsepte. Maalehe retseptikonkurssi ja Olustvere hoidiste messi teatakse üle Eesti, kuid laatadel ja külapäevadelgi korraldatakse sageli hoidisevõistlusi.

Pere- ja sõpraderingi kõrval saab hoidistamiseks vajalikke teadmisi omandada ametikoolide ja vabaühenduste korraldatud kursustel ja koolitustel. Õpitakse kõike alates moosikeetmisest, loodusandide kuivatamisest või külmutamisest kuni turustamise ja tootearenduseni, sest tragimad perenaised ei valmista moose ja muud ainult oma pere tarbeks, vaid ka müügiks. Väikeettevõtluse arengu soodustamiseks on mitmes külas Leader-programmi toel avatud ühisköök – tervisekaitsenõuetele vastav kogukonnakeskus, kus valmistatud toitu tohib turustada. Siin saavad perenaised ka oskusi ja teadmisi vahetada.

Kristiina Porila

Lindora laat

Igal aastal peetakse simunapäeval, 28. oktoobril Lindora laata. Ajalooline laadaplats asub Seto- ja Võromaa piiril, tähtsamate kohalike teede ristil. Ei ole täpselt teada, millal see tava alguse sai, kuid vanemad kohalikud räägivad, et laata peeti juba nende vanavanemate lapsepõlves. Lindora teatakse kui Eesti ainsat järjepidevat maalaata, mis on tänaseni jäänud ümbruskonna rahvale tähtsaks kauplemise ja kokkusaamise kohaks.

Algusaegadel kaubeldi Lindoral põhiliselt koduloomadega. Hiljem hakati müüma ka käsitööd ja aiasaadusi. Tänapäevalgi müüakse lambaid, põrsaid, kitsi, jäneseid, hanesid, kanu, kassipoegi ja kutsikaid. Söögikraamist lähevad kõige paremini kaubaks lambaliha ja suitsulihatooted. Loomulikult on turgu aiasaadustel. Kaubeldakse veel käsitöö ja vanakraamiga ning pakutakse mitmesugust tööstuskaupa.

Ülle Hänju, Uma Leht

Laadal kohtutakse sugulaste ja tuttavatega, vahetatakse uudiseid ning lahutatakse meelt. Ikka on kohal pillimees ega puudu õnneloos. Uuemal ajal astuvad kohalikud esinejad üles laulude, tantsude ja naljatükkidega. Kui varem käisid laadal peamiselt ümbruskonna inimesed, siis praegu tullakse tihti kaugemaltki. Rahvarohkel ja pulbitseval laadapäeval on raske uskuda, et 1980ndatel oli Lindora laat hääbumas: simunapäeval tulid laadapaika vaid üksikud vanemad mehed, lammas oheliku otsas või mõni korv müügiks.

Kogu Eestis vähenes laatade tähtsus juba 20. sajandi alguses tarbijate ühistute loomisega. Nende kaudu oli mugavam kaupa hankida. Nõukogude ajal lõppes erakaubanduse piiramise tõttu laadapidamine mitmel pool sootuks. Lindora laata asusid 1980ndate lõpus teadlikult toetama kohalikud, kes muretsesid võro ja seto kultuuri edasikestmise pärast. Majandusoludki olid taas soodsamad.

1990ndate lõpuni jäi Lindora üheks vähestest vana tava järgivatest laatadest – ajalooliselt väljakujunenud paika tuldi ilma reklaamita ja kauplejad leidsid endale ise müügikoha. Populaarsust kogunud laadal, mida 2010. aastal külastas oma 10 000 inimest, tegelevad nüüdseks müüjate paigutamise, liikluskorralduse, prügi koristamise ja korravalvega mitu kohalikku organisatsiooni. Vastseliina valla volikogu kehtestab igal aastal laadakorra. Kogukond teeb koostööd, et piirkonna põlise laada maine püsiks hea ning et esiplaanil oleksid kohalikud kauplejad. Just nii ongi laadatava kõige paremini hoitud.

Mart Aardam

Väikekandle tagasitulek

Arvatakse, et Eesti kõige vanem keelpill kannel võeti kasutusele paar tuhat aastat tagasi. Väikekandleks nimetatakse kuue- kuni kaheteistkümnekeelset pilli, mille keeled asetsevad lehviku-kujuliselt ja mis oli algselt ühest puust õõnestatud. Väikekannel vajus unustusse, kui 19. sajandi lõpuks kujunesid välja suurema keelte arvuga kandled. Viimastel aastakümnetel on väikekannel taas kiiresti populaarsust kogunud. Seda on nii väikestel kui suurtel lihtne mängima õppida.

Väikekandlemängu ja pilli valmistamist püüti elavdada juba 1970. ja 1980. aastatel, kui teisteski riikides hoogustus folklooriliikumine. Kui Tallinna Klaverivabrik hakkas 1990. aastal muuseumi pillide ja Soome viiekeelsete kannelde eeskujul väikekandleid tootma, kogus kandlemäng kiiresti hoogu. Üheskoos õpiti ja mängiti kannelt ning lauldi selle saatel arvukatel rahvakultuuri kursustel, pere- ja tantsuklubides.

Ei ole teada, millist muusikat väike-kanneldel Eestis varem mängiti, arhiivis on ainult kümmekond tantsulugu Setomaalt. Seetõttu võeti mängustiilis eeskuju lähinaabritelt. Soomes, Lätis ja Leedus hakati väikekandleid taas meisterdama ja mängima varem kui Eestis ning algsetest mängutehnikatest ja repertuaarist teati rohkem.

Selleks ajaks, kui klaverivabrik 1997. aastal lõpetas kuuekeelsete kannelde tootmise, olid esimesed pillid ka käsitööna valminud. Kandlemeistrid leidsid kiiresti oma koha, sest pillide järele oli endiselt suur vajadus. Mõned aastad hiljem said alguse pillimeisterdamise laagrid, kus igaüks saab kandlemeistri juhendamisel endale pilli teha. Nüüdseks valmistatakse neid mõnes koolis ka tööõpetuse tundides.

Kuna mänguvõtted on suhteliselt lihtsad, peeti väikekannelt esialgu pigem laste pilliks. Seda mängitakse praeguseni koolis, lasteaias ja laste muusikakoolis, folklooriringides ja 1990. aastatel alguse saanud pärimusmuusikalaagrites. Kuigi väikekandlel on oluline roll pärimus-muusika populariseerimisel laste ja noorte hulgas, leidub üle Eesti palju igas vanuses väikekandlesõpru ning see pill kõlab ka kontserdilaval. Kandleõpetust annavad teiste seas ka muusikakõrgkoolid.

Mart Aardam

Krista Lember

Mirjam Nutov

Hille Tarto

Meistrilt õpitud

Hiiu naiste rahvariiete juurde kuuluvad rõhud. See puusaehe kujutab endast osaliselt vaskplekiga kaetud nahkvööd, mille küljes ripuvad ketid. Naised, kellel pole rahvariiete täiskomplekti, kannavad vahel rõhkusid hiidlaseks olemist rõhutava sümbolina koos tänapäevaste rõivastega.

Korralike rõhkude valmistamine on endiselt käsitöö. Eriliseks teevad selle ehte kolmetahulised ketid, mida pole siiani õnnestunud masinaga valmistada. 21. sajandi algusaastatel tegutses saarel aga vaid üks rõhumeister – Richard Heinaste – ja tunti muret, et kohalike meistrite järjepidevus võib katkeda.

2009. aastal algatas rahvakultuuri-spetsialist Helle-Mare Kõmmus projekti „Meistrilt õpitud". Selle tulemusena on lisandunud noori huvilisi ja rõhutegijaid, mis annab lootust, et see vajalik oskus jääb püsima. Kõigepealt said seitse osalejat Hiiumaa muuseumis rõhkudest ajaloolise ülevaate ning tutvusid teiste meistrite töödega. Talvel käidi Richardi juures ametit õppimas ning kevadel panid vennad Eero ja Enriko Nõmm oma esimesed rõhuketid välja Hiiumaa muuseumi näitusel „Rõhud". Seal said huvilised võrrelda mitme muuseumi kogust, eraisikutelt ja tantsukollektiividelt saadud rõhkusid. Nähtu põhjal asusid uued meistrid looma oma käekirja.

Järgmiseks kevadeks oli Eero tellimustööna valmistanud juba kümneid rõhukomplekte. Lisateadmised on tulnud muuseumimaterjalidega tutvudes ja erinevaid töövõtteid proovides. Kõik vajaminevad osad teeb ta valmis ja paneb kokku kodus sisseseatud töökojas. Praeguseks on Eero töötanud välja rõhkudest inspireeritud ehtesarja. Lisaks valmistab ta kannaga metallnööpe meeste riietele ja litreid hiiu naiste peakattele palmikule. Kuna ema õmbleb rahvariideid, on tegemist pere ühiste huvidega.

Rõhuvalmistamist ja rõhkude pealepanemist on Hiiumaal tutvustatud muu hulgas käsitöölaadal ja koolitundides. Projektis osalenud tööõpetuse õpetaja käe all on mitmed õpilased valinud praktiliseks tööks puusaehte detailide meisterdamise. Kahtlemata on hiiu naistel põhjust olla õnnelik: vajalikud kallisasjad rahvariiete juurde saab kätte oma saarelt oma meistrite kätetööna.

Toomas Kokovkin

Andres Uus

MTÜ Vanaajamaja
Eesti majaomanikel on suur huvi vanade hoonete taastamise vastu ja traditsiooniline ehitus kogub populaarsust. Oma osa on siin 1998. aastal loodud mittetulundusühingul Vanaajamaja. Alustati Eesti palk-ehitustraditsiooni uurimisest ja elavdamisest. Nüüdseks tegeletakse laiemalt traditsiooniliste ehitusviiside uurimise, talletamise, õpetamise ja populariseerimisega, põhiliselt Lõuna-Eesti taluarhitektuuriga.

MTÜ liikmed on kogenud ehitajad, kes teenivad leiba palkmajade püsti-panemise ja renoveerimise ning laastukatuse löömisega. Vanaajamaja peab sidet ka vanemate meistritega, kelle lugusid, teadmisi ja oskusi on talletatud. MTÜ looja Andres Uus annab omakorda oma teadmisi edasi Eesti Maaülikoolis ja TÜ Viljandi kultuuri-akadeemias.

Koolituste, trükiste ja konsultatsioo-nidega juhib Vanaajamaja vanade hoonete omanike tähelepanu ehitus-pärandile ning õpetab seda hoidma ja taastama. Konsultatsioon vana palkehitise omanikule sisaldab hoone seisundi hindamist ja soovitusi taastamistöödeks. Tänu mitme fondi toele on nõuandeid jagatud tasku-kohase hinnaga või isegi tasuta.

„Vana maja kordategemine on üks suur pusimine. Kannatust ja tahet peab olema palju rohkem kui uue hoone puhul. Kui uues majas on alguses elamine steriilne, siis vanas majas on kõik kohe kuidagi hubane," ütleb Andres Uus. Koolitustega loodab Vanaajamaja meeskond süstida maja-omanikesse julgust ja indu ise oma palkhoone taastamisel käed külge lüüa, samuti oskust küsida ehitajalt parimat lahendust. Praktilistel koolitustel õpitakse põhiliselt vanu hooneid taastama ja parandama, kuid spetsialistidelt saavad nõu ja abi ka need, kes soovivad ehitada traditsioonilisel viisil uue maja. Näiteid teemadest: palkide vahetus vanas hoones, sambla ja kasetohu kasuta-mine palkhoones, puit kui ehitus-materjal, ehituspalgi valik, savihoonete taastamine.

Nõustamisel ja koolitamisel on abiks uuringute tulemused. Uuritud on nii palkmaju kui ka savihooneid. Peale traditsiooniliste materjalide ja ehitusvõtete pööratakse tähelepanu sellele, kuidas neid oskusi tänapäeval kasutuses hoida ja kasutusse tagasi tuua ning sellele, kuidas renoveerida vanu hooneid miljööd rikkumata nii, et nendes oleks tänapäeval hea elada.

Alguses toimusid traditsioonilise ehituse koolitused ja nõustamine pigem projekti korras. Nüüdseks on Vanaajamaja rajanud Moostes oma koolituskeskuse.
www.vanaajamaja.ee

Andres Uus

Järva-Jaani priitahtlikud pritsimehed

Kutseliste tuletõrjujate kõrval tegutseb Eestis üle 800 priitahtliku pritsimehe, kes hoolitsevad oma kodukohas ja kogukonnas selle eest, et inimesed oskaksid vältida tuleõnnetusi, ning tõttavad vajaduse korral ka kustutustöödele appi. Neil on tulega võitlemiseks vajalikud oskused ja teadmised, mida igal kogukonna liikmel ei ole.

Esimesed vabatahtlike tuletõrjujate seltsid loodi Eesti aladel juba 19. sajandi teisel poolel ning ka seltsitegevuse katkemine nõukogude ajal ei tähendanud priitahtlike tegevuse lõppu. Viimasel ajal on nende aktiivsus tublisti kasvanud. Järva-Jaanis kannab priitahtluse tava edasi 1998. aastal taasasutatud tuletõrje selts. Kui tuld käiakse kustutamas peamiselt oma vallas, siis olulisim on ennetustöö, mille ulatus on palju laiem.

Igapäevase ennetustöö kõrval korraldatakse tuletõrjevõistlusi. Õpetlik etendus „Tuli lahti!" tutvustab uuemaid ja vanemaid töövahendeid kustutusluuast ja nahkämbrist käsi- ja autopritsini, õpetab kasutama suitsuandurit ning kustutama pannil süttinud rasva. Spetsiaalne ennetusauto on oodatud mitmesugustel üritustel, korteriühistutes, lasteasutustes ja mujal.

Seltsi juhi Tuve Kärneri peres on teadmisi tuleohutusest ja tulega võitlemise oskust põlvest põlve au sees hoitud ja edasi antud. Tuve isa ja vanaisagi olid priitahtlike pritsimeeste pealikud ning ka pojad käivad esiisade jälgedes. „Üritan koos heade kamraadidega muuta inimeste mõttelaadi ja suhtumist tulesse. Püüame eriti laste ja noorte kaudu kogukonnale sisendada, et turvalise kodu, kooli ja töökoha saame nende teadmistega ise luua," räägib Tuve, kes valiti 2008. aastal Eesti päästeala parimaks priitahtlikuks.

Nii nagu algusaegadel, kui tuletõrjeseltside ümber oli koondunud kogu kohalik kultuurielu koorilaulust näitemänguni, ei piirdu praegugi nende tähendus kogukonnas tuleohutuse eest hoolitsemisega.

Tiiu Saarist

Ants Leppoja

Järva-Jaanis on loodud mitu muuseumi, mis tutvustavad muu hulgas kohalikku kultuurilugu ja tuletõrje ajalugu ning meenutavad külastajatele ka tuleohutuse põhitõdesid. Siin tegutseb ka üks kahest tuletõrjujate pasunakoorist Eestis ja innustatakse noorigi puhkpillimuusikaga tegelema. Veel teeb selts koostööd kultuurimajaga ning aitab korraldada matuseid.

www.jjts.ee

Järva-Jaani Tuletõrje Selts 1899

Nestor Ljutjuk

Ukraina Kultuurikeskus
Ukraina Kultuurikeskus, meistrite töötoad, Ukraina kreekakatoliku kirik, pühapäevakool, klooster ja kloostriaed moodustavad Tallinna vanalinnas Laboratooriumi tänaval omapärase terviku. Siin kohtuvad erinevad kultuurid, inimesed ja teemad. Ühest küljest on kultuurikeskus ja Ukraina kirik Eestis elavatele ukrainlastele oma traditsioonide hoidmise, edasiandmise ja praktiseerimise koht, teisalt on Laboratooriumi tänava kompleks kõigile avatud kunsti-, käsitöö- ja kultuurikeskus.

Kultuurikeskuse, kooli ja töötubade ühine eesmärk on kaduvate käeliste oskuste, muu hulgas puutöö-, munamaalimis-, keraamika-, paberivalmistamis- ja kalligraafiaoskuse hoidmine. Oskusteadmised püsivad üksnes siis, kui neid võimalikult paljudele inimestele edasi anda. Seepärast korraldatakse kõigile huvilistele kursusi ja meistriklasse. Nõnda säilivad nii Ukraina traditsioonilised käsitööoskused kui ka laiemas mõttes käsitööoskus. Õpetajateks on enamasti Ukraina päritolu meistrid, kes elavad Eestis või viibivad siin ajutiselt. Ukraina Kultuurikeskusest on saanud kohtumispaik, mis annab erineva tausta ja päritoluga inimestele võimaluse ja põhjuse üksteise kultuuriga töölaua taga lähemalt tuttavaks saada. Samuti korraldatakse regulaarselt meistriklasse koolilastele.

Eestis elavad ukrainlased tulevad siia kokku ka muul põhjusel. Keskuse südames asuvas aias peetakse traditsioonilisi ukraina lihavõtte-pidustusi ja kooliruumis jõulupühi. Noored kasutavad võimalust korraldada mitmesuguseid üritusi: rahvatantsuõhtuid, ühislaulmisi ja muud. Laupäeviti kogunevad Laboratooriumi tänavale peale ukraina juurtega laste teisedki lapsed, et õppida ukraina eluviisi ja meisterdamist uhke nimega pühapäevakoolis – kloostri-kunstide koolis Labora.

Kultuurikeskust ja kogudust juhatab kreeka-katoliku munk Anatoli Ljutjuk. Kirik ja keskus ehitati tema eestvedamisel, pere ja sõprade abiga. Laboratooriumi tänavalt leiavad külastajad eest tõelise pisikese ukraina küla, kus elu käib ka siis, kui parasjagu ühtegi üritust ei toimu – meistrid voolivad, kunstnikud maalivad ikoone, mõni vabatahtlik proovib paberit teha, keegi õpib kabelis keeli, keegi palvetab...
www.ukk.ee

Nestor Ljutjuk

Haridussüsteemi roll vaimse kultuuripärandi hoidmisel

Hariduse kui väärtushinnangute kujundaja rolli vaimse kultuuripärandi hoidmisel ning teadvustamisel on raske ülehinnata.

Kultuuriline identiteet on põhikooli ja gümnaasiumi riikliku õppekava kohaselt üks aineüleseid teemasid, mida käsitletakse läbivalt kogu haridustee jooksul. Eesmärk on toetada kultuuriteadlikkuse ja -huvi kujunemist: õpetada väärtustama oma kultuuri, kujundada eelarvamustevaba ja lugupidavat suhtumist teiste kultuuride esindajatesse ja nende tavadesse.

Selline lähenemine lõimib erinevaid pädevusi, õppeaineid ja ainevaldkondi. Teadmisi Eesti ja maailma eri kultuuridest saavad õpilased muu hulgas koduloo-, ajaloo-, ühiskonnaõpetuse, muusika-, kunsti-, kirjandus-, usundiõpetuse ja keeletundides. Nad õpivad tundma ja hindama enda ja teiste kultuuride omapära ja pärandit, mõistma kultuuridevahelise suhtlemise ja koostöö tähtsust ning nägema ennast kultuuri kandja, edasiviija ja vahendajana. See tähendab ka vaimse pärandi ja selle tähenduse mõistmist. Eraldi pööratakse tähelepanu kohalikule kultuurikeskkonnale ja tavadele ning nendest osasaamisele.

Põhikooliastmes lubab riiklik õppekava piirkondliku eripära arvestamiseks muuta kohustuslike õppeainete ja läbivate teemade nimistut. Eelduseks on, et iga kooliastme lõpuks täidetakse riikliku õppekava eesmärgid.

Mitmes piirkonnas, valdavalt Lõuna-Eestis, kus kohalik keel ja kombestik on veel igapäevaelu osa, kasutatakse spetsiaalseid pärimuskultuuri valikainekavasid. Kodu ja perekonna kõrval on koolil oluline roll kohaliku kultuuri ja keele edasiandmisel. Oma kultuuri ja juurte tundmine tugevdab paikkondlikku identiteeti ja sidet kodukohaga. Need ainekavad on enamasti koostatud kogukonna algatusel ning lähtuvad nende soovidest ja seisukohtadest. Piirkondlikud kultuuriseltsid on kohalike omavalitsuste ja koolide partneriks ka selle õppe korraldamisel. Õpet rahastavad peamiselt kohalikud omavalitsused.

Kodulootund Võromaal.

Kadri Giannakaina Laube

Kultuuriministeerium ja vaimne kultuuripärand

Vaimse kultuuripärandi valdkonna koordineerimiseks ja toetamiseks on kultuuriministeerium loonud vaimse kultuuripärandi nõukogu ja programmid, mis toetavad kohalikke ja kogukondlikke vaimse pärandi hoidmise algatusi.

Selleks et korraldada riiklikul tasandil vaimse kultuuripärandi kaitset, moodustati 2009. aastal kultuuriministeeriumi juurde vaimse kultuuripärandi nõukogu, kuhu kuuluvad ülikoolide, teadusasutuste, muuseumide, teabekeskuste ja ministeeriumide esindajad. Nõukogu ülesanne on töötada välja tegevussuunad, lähtudes UNESCO vaimse kultuuripärandi kaitse konventsioonist. Nõukogu otsustele ja seisukohtadele tugineb muu hulgas Rahvakultuuri Keskuse tegevus vaimse pärandi valdkonnas.

Kultuuriministeeriumilt saavad tegevustoetust mitmed kogukondlikud asutused ja ühendused. Ministeeriumi ellukutsutud piirkondlike toetusprogrammide haldamine on 2012. aastast Rahvakultuuri Keskuse ülesanne.
www.kul.ee

Rahvakultuuri Keskus

Regionaalse võrgustikuga Rahvakultuuri Keskus on kultuuriministeeriumi allasutus, mis ärgitab vaimset kultuuripärandit hoidma ja väärtustama ning koondab ja vahendab asjakohast teavet. Selleks tehakse koostööd kogukondade, kohaliku elu eestvedajate, vabaühenduste, muuseumide, ülikoolide, teadusasutuste, kohalike omavalitsuste ja teiste partneritega. Keskus haldab ka Eesti vaimse kultuuripärandi nimistut ja mitmesuguseid toetusprogramme.

Keskus pakub rahvakultuuri valdkonna spetsialistidele täiendusõpet. Sealhulgas koolitusi, mille eesmärk on innustada osalejaid hoidma ja märkama vaimset kultuuripärandit, algatama kogukonnas arutelu vaimse pärandi ja selle kaitsmise üle ning tegema sissekandeid Eesti vaimse kultuuripärandi nimistusse.

Eino Pedanik

Rahvakultuuri Keskus toetab ka ürituste korraldamist ja raamatute väljaandmist.

Rahvakultuuri Keskuse vaimse pärandi osakond annab nõu vaimse kultuuripärandi, selle kaitsmise ja nimistuga seotud küsimustes. Muu hulgas saab sealt tellida ettekandeid ja küsida abi koolituste korraldamiseks.

Keskuse piirkondlikud toetusprogrammid lähtuvad vaimse kultuuripärandi kaitse konventsiooni põhimõtetest. Programmid toetavad kogukonna initsiatiivi ja võimaldavad neil hoida elavat pärandit oma parema äranägemise järgi. Eesmärk on aidata kaasa kohaliku kultuuri, elulaadi, kommete, tavade ja keele hoidmisele ning kestmajäämisele. Olulisel kohal on ka omakultuuris osalejate ringi laiendamine, eriti noorte sidumine esivanemate keele ja kultuuripärandiga. Kogukonna esindajad osalevad programmide koostamisel ja toetuse jagamisel.

2015. aasta seisuga on käigus järgmised piirkondlikud toetusprogrammid:

- Vana Võrumaa kultuuriprogramm
- Mulgimaa kultuuriprogramm
- Setumaa kultuuriprogramm
- Kihnu kultuuriruum
- Saarte pärimuslik kultuurikeskkond
- Peipsiveere kultuuriprogramm
- Virumaa pärimuskultuuri programm

Veel toetatakse folkloorifestivale, maakondlikke rahvakultuuriüritusi, rahvakultuuri keskseltse ja Eesti rahvarõivaste veebiportaali loomist.
www.rahvakultuur.ee

Eino Pedanik

Rahvakultuuri Keskus

Rahvatantsujuhtide kool Rahvakultuuri Keskuses.

Vaimne kultuuri-pärand

VKP

KULTUURIMINISTEERIUM
Suur-Karja 23, 15076 Tallinn
www.kul.ee

UNESCO EESTI RAHVUSLIK KOMISJON
Pikk 2, 10123 Tallinn
www.unesco.ee

RAHVAKULTUURI KESKUS
J. Vilmsi 55, 10147 Tallinn
www.rahvakultuur.ee

Vaimse kultuuripärandi koduleht
www.rahvakultuur.ee/vkp
vkp@rahvakultuur.ee

Vaimse kultuuripärandi infovihikute koduleht
www.rahvakultuur.ee/vkpinfovihikud

Eesti vaimse kultuuripärandi nimistu
www.rahvakultuur.ee/vkpnimistu

Väljaande ilmumist toetasid:

RAHVAKULTUURI KESKUS

KULTUURIMINISTEERIUM

UNESCO
Ühinenud Rahvaste Hariduse, Teaduse ja Kultuuri Organisatsioon

UNESCO Eesti Rahvuslik Komisjon

© *Mida luku ei õpi, seda luhan ei tea.* Foto: Aado Lintrop

UNESCO
Ühinenud Rahvaste Hariduse, Teaduse ja Kultuuri Organisatsioon

Vaimne kultuuri-pärand

Vaimne kultuuripärand tähendab selliseid põlvest põlve edasiantud teadmisi, oskusi, kombeid ja tavasid, mis on kogukondadele omased ja olulised ka praegusel ajal.

ISBN 978-9949-9322-8-3 (trükis)
ISBN 978-9949-9322-9-0 (pdf)

Koostaja Kristiina Porila, keeletoimetaja Taima Kiisverk, kujundaja Kersti Tormis.
Teine, täiendatud ja parandatud trükk.

Autoriõigus: Rahvakultuuri Keskus.
Fotode autoriõigus: autorid.

Väljaandja Rahvakultuuri Keskus, 2015.